BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING KASBIY-PEDAGOGIK KOMPETENTLIGI RIVOJLANGANLIK DARAJASINI BAHOLASH MEZONLARI VA KO‘RSATKICHLARI

Sodiqova Rahima Shuhrat qizi
Urganch RANCH texnologiya universiteti magistri, Urganch, O‘zbekiston

Annotatsiya. Maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy-pedagogik kompetentligi rivojlanganlik darajasini baholash mezonlari va ko‘rsatkichlari ishlab chiqilgan. “Mezon”, “ko‘rsatkich” va “daraja” tushunchalari aniqlashtirilib, kompetentlik komponentlariga mos beshta baholash mezoni hamda ularning ko‘rsatkichlari asoslanadi. Kompetentlik rivojlanganligining uch darajasi — yuqori, o‘rta va quyi darajalar hamda baholashning diagnostik metodlari ko‘rsatiladi.

Kalit so‘zlar: baholash mezonlari, ko‘rsatkichlar, kasbiy-pedagogik kompetentlik, pedagogik diagnostika, rivojlanganlik darajasi, bo‘lajak o‘qituvchi, raqamli kompetentlik.

КРИТЕРИИ И ПОКАЗАТЕЛИ ОЦЕНКИ УРОВНЯ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

Аннотация. В статье разработаны критерии и показатели оценки уровня развития профессионально-педагогической компетентности будущих учителей. Уточняются понятия «критерий», «показатель» и «уровень», обосновываются пять критериев оценивания, соответствующих компонентам компетентности, и их показатели. Представлены три уровня развития компетентности — высокий, средний и низкий — а также диагностические методы оценивания.

Ключевые слова: критерии оценивания, показатели, профессионально-педагогическая компетентность, педагогическая диагностика, уровень развития, будущий учитель, цифровая компетентность.

CRITERIA AND INDICATORS FOR ASSESSING THE LEVEL OF DEVELOPMENT OF FUTURE TEACHERS' PROFESSIONAL-PEDAGOGICAL COMPETENCE

Abstract. The article develops criteria and indicators for assessing the level of development of future teachers' professional-pedagogical competence. The concepts of "criterion," "indicator" and "level" are clarified, and five assessment criteria corresponding to the components of competence, together with their indicators, are substantiated. Three levels of competence development — high, medium and low — and the diagnostic methods of assessment are presented.

Keywords: assessment criteria, indicators, professional-pedagogical competence, pedagogical diagnostics, level of development, future teacher, digital competence.

Kirish. Bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy-pedagogik kompetentligini rivojlantirish jarayonining samaradorligini aniqlash uchun uni ob’ektiv baholash tizimi zarur. Kompetentlikni rivojlantirishga qaratilgan pedagogik model va metodikaning amaldagi natijasini faqat aniq baholash mezonlari va ko‘rsatkichlari asosida o‘lchash mumkin. Shu sababli kompetentlik rivojlanganligini baholash pedagogik diagnostikaning muhim vazifasi bo‘lib, u ta’lim jarayonini kuzatib borish va zarur hollarda to‘g‘rilash imkonini beradi.

Pedagogik diagnostika ta’lim jarayonining ajralmas tarkibiy qismi bo‘lib, u nafaqat erishilgan natijani qayd etadi, balki jarayonni boshqarish va takomillashtirish uchun zarur ma’lumot beradi. Kompetentlikni baholash orqali talabaning kuchli va zaif tomonlari aniqlanadi, bu esa ta’limni individuallashtirish va har bir talabaning ehtiyojiga moslashtirish imkonini beradi. Shu bois baholash mezon va ko‘rsatkichlarini ishlab chiqish kompetentlikni rivojlantirish bo‘yicha tadqiqotning mantiqiy yakuni hisoblanadi.

Baholashning ob’ektivligi, avvalo, ilmiy asoslangan mezon va ko‘rsatkichlarning to‘g‘ri belgilanishiga bog‘liq. Mezonlar aniq, o‘lchanadigan va

kompetentlikning barcha tarkibiy qismlarini qamrab oluvchi bo‘lishi lozim. Mazkur maqolaning maqsadi — bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy-pedagogik kompetentligi rivojlanganlik darajasini baholash mezonlari, ko‘rsatkichlari va darajalarini ishlab chiqish hamda asoslashdan iborat.

Tadqiqot metodlari. Tadqiqotda nazariy tahlil, qiyosiy tahlil, tizimlashtirish va pedagogik diagnostika metodlaridan foydalanildi. Baholash mezonlari va ko‘rsatkichlari kasbiy-pedagogik kompetentlikning tarkibiy komponentlari asosida belgilandi; mezonlar o‘zbek olimlarining kasbiy kompetentlik va pedagogik diagnostikaga oid ishlari hamda raqamli kompetentlik bo‘yicha xalqaro tizimlar asosida ishlab chiqildi.

Natijalar. Baholash tizimini ishlab chiqishda, avvalo, asosiy tushunchalar aniqlashtirildi. Mezon — biror sifat yoki hodisani baholash uchun asos qilib olinadigan belgi bo‘lib, u kompetentlikning muayyan jihatini baholash imkonini beradi. Ko‘rsatkich mezonning aniq, kuzatiladigan va o‘lchanadigan namoyon bo‘lish shakli hisoblanadi. Daraja esa kompetentlikning rivojlanganlik o‘lchovini — uning qay darajada shakllanganini ifodalaydi. Mezon, ko‘rsatkich va daraja o‘zaro bog‘langan yagona baholash tizimini tashkil etadi.

Baholash mezonlari va ko‘rsatkichlariga bir qator talablar qo‘yiladi. Ular ob’ektiv, ya’ni baholovchining sub’ektiv fikriga bog‘liq bo‘lmasligi; validli, ya’ni aynan baholanishi kerak bo‘lgan sifatni o‘lchashi; ishonchli, ya’ni takroriy baholashda barqaror natija berishi hamda aniq va o‘lchanadigan bo‘lishi lozim. Mezonlarning mazkur talablarga javob berishi baholash natijalarining to‘g‘ri va o‘zaro qiyoslanadigan bo‘lishini ta’minlaydi.

Baholash mezonlari kasbiy-pedagogik kompetentlikning tarkibiy komponentlariga muvofiq belgilandi. Shu asosda beshta mezon ajratildi. Motivatsion-qadriyatli mezon talabaning kasbiy faoliyatga va o‘z kompetentligini rivojlantirishga bo‘lgan qiziqishi, ehtiyoji va kasbiy qadriyatlarga munosabatini baholaydi. Kognitiv mezon pedagogik, psixologik, metodik va raqamli bilimlarning

hajmi, tizimliligi va chuqurligini aniqlaydi. Faoliyatli-metodik mezon talabaning zamonaviy, jumladan interfaol metodlarni qo‘llash hamda o‘quv jarayonini tashkil eta olish ko‘nikmalarini baholaydi.

Axborot-raqamli mezon talabaning raqamli vositalar va resurslardan ta’lim maqsadlarida foydalanish, raqamli muhitda o‘qitishni tashkil etish va raqamli baholashni amalga oshirish ko‘nikmalarini o‘lchaydi. Refleksiv mezon esa talabaning o‘z faoliyatini tahlil qilish, baholash va takomillashtirish qobiliyatini aniqlaydi. Har bir mezon o‘zining aniq ko‘rsatkichlariga ega: masalan, faoliyatli-metodik mezonning ko‘rsatkichlari sifatida dars loyihalash, interfaol mashg‘ulot o‘tkazish va topshiriqlarni to‘g‘ri tanlash ko‘nikmalarini keltirish mumkin. Mazkur mezonlar N.A. Muslimov va hammualliflar tomonidan ko‘rsatilgan kasbiy kompetentlik tarkibiy komponentlariga asoslanadi [3; 4].

Qolgan mezonlarning ko‘rsatkichlarini ham aniq belgilash mumkin. Motivatsion-qadriyatli mezonning ko‘rsatkichlari sifatida kasbga qiziqishning barqarorligi, o‘z ustida ishlashga intilish va kasbiy qadriyatlarni anglash xizmat qiladi. Kognitiv mezonning ko‘rsatkichlari — bilimlarning to‘liqligi, tizimliligi va ularni amalda qo‘llay olish; axborot-raqamli mezonning ko‘rsatkichlari — raqamli vositalarni bilish, ulardan ta’limda foydalanish va raqamli kontent yarata olish; refleksiv mezonning ko‘rsatkichlari esa o‘z faoliyatini xolis baholash, xatolarni anglash va ularni bartaraf etishga qaratilgan harakatlardir. Bunday aniq ko‘rsatkichlar baholashni xolis va o‘lchanadigan qiladi.

Baholash natijalari kompetentlik rivojlanganligining uch darajasida tavsiflanadi. Yuqori daraja talabada barcha mezonlar bo‘yicha bilim va ko‘nikmalarning to‘liq, barqaror va mustaqil namoyon bo‘lishini bildiradi: u kasbiy faoliyatga yuqori motivatsiyaga ega, bilimlarni erkin qo‘llaydi, interfaol metodlar va raqamli vositalardan ijodiy foydalanadi hamda o‘z faoliyatini mustaqil tahlil qiladi. O‘rta daraja bilim va ko‘nikmalarning asosan shakllanganini, ammo ularning ayrim hollarda yordam yoki namuna talab qilishini ko‘rsatadi. Quyi daraja esa bilim

va ko‘nikmalarning qisman, beqaror va asosan tashqi rahbarlik ostida namoyon bo‘lishini bildiradi.

Kompetentlikning umumiy rivojlanganlik darajasi barcha mezonlar bo‘yicha olingan natijalarni umumlashtirish asosida aniqlanadi. Buning uchun har bir mezon bo‘yicha erishilgan natijalar ballar yoki darajalar ko‘rinishida baholanib, so‘ngra ularning yig‘indisi yoki o‘rtacha ko‘rsatkichi asosida umumiy daraja belgilanadi. Bunda ayrim mezonlar bo‘yicha yuqori, boshqalari bo‘yicha past natija kuzatilishi mumkin; shu sababli umumiy baholashda kompetentlikning barcha komponentlari muvozanatli hisobga olinishi muhim ahamiyatga ega.

Kompetentlik rivojlanganligini baholash uchun turli diagnostik metodlardan kompleks foydalaniladi. Motivatsion-qadriyatli va refleksiv mezonlarni baholashda anketa, so‘rovnoma va o‘z-o‘zini baholash usullari; kognitiv mezonni baholashda test va nazorat topshiriqlari; faoliyatli-metodik hamda axborot-raqamli mezonlarni baholashda esa kuzatish, amaliy va kvazikasbiy topshiriqlar, loyiha ishlari va portfolio qo‘llaniladi. Raqamli kompetentlikni baholashda Yevropa Ittifoqining DigCompEdu tizimi o‘qituvchi raqamli tayyorgarligining darajalarini belgilashda tayanch sifatida foydalanish mumkin bo‘lgan yondashuvni taqdim etadi [7].

Muhokama. Tahlil shuni ko‘rsatadiki, kasbiy-pedagogik kompetentlikni baholashning ishonchliligi mezonlarning kompetentlik barcha komponentlarini qamrab olishiga va turli diagnostik metodlarning kompleks qo‘llanilishiga bog‘liqdir. Faqat bitta mezon yoki metodga tayanish kompetentlik haqida to‘liq va xolis tasavvur bermaydi. Shu bois beshta mezonning va har xil diagnostik vositalarning uyg‘un qo‘llanilishi baholashning ob’ektivligini ta’minlaydi. Pedagogik diagnostika sohasidagi tadqiqotlar, jumladan D.O. Himmataliyevning ishlari ham baholashda ob’ektiv mezon va ko‘rsatkichlarga tayanishning muhimligini asoslaydi.

Ishlab chiqilgan mezon va ko‘rsatkichlar ikki yoqlama amaliy ahamiyatga ega. Bir tomondan, ular professor-o‘qituvchiga talabalarning kompetentligini xolis

baholash va uning rivojlanishini bosqichma-bosqich kuzatib borish imkonini beradi. Ikkinchi tomondan, ular talabaning o‘z kompetentligini mustaqil baholashi (o‘z-o‘zini diagnostika qilishi) va o‘z ustida ishlashi uchun aniq mo‘ljal bo‘lib xizmat qiladi. Shuni ham ta’kidlash kerakki, taklif etilgan baholash tizimining amaliy ishonchliligini aniqlash uchun uni tajriba-sinovdan o‘tkazish zarur.

Baholash tizimi kompetentlikni rivojlantirish jarayonining ajralmas qismi sifatida uning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Diagnostika natijalariga ko‘ra o‘quv jarayoniga zarur o‘zgartishlar kiritiladi: talabalarning zaif tomonlari aniqlangach, ularni bartaraf etishga qaratilgan qo‘shimcha mashg‘ulotlar yoki topshiriqlar rejalashtiriladi. Shu tariqa baholash nafaqat natijani qayd etish, balki kompetentlikni rivojlantirish jarayonini boshqarish vositasiga aylanadi. Bu esa kompetentlikni rivojlantirish bo‘yicha ishlab chiqilgan model va metodikaning amaliy samaradorligini ta’minlashga yordam beradi.

Xulosa. O‘tkazilgan tadqiqot natijasida bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy-pedagogik kompetentligi rivojlanganlik darajasini baholash mezonlari, ko‘rsatkichlari va darajalari ishlab chiqildi. Baholash tizimi kompetentlikning tarkibiy komponentlariga mos beshta mezonni — motivatsion-qadriyatli, kognitiv, faoliyatli-metodik, axborot-raqamli va refleksiv mezonlarni hamda ularning ko‘rsatkichlarini qamrab oladi.

Kompetentlik rivojlanganligi yuqori, o‘rta va quyi darajalarda baholanib, buning uchun anketa, test, kuzatish, amaliy topshiriq, loyiha va portfolio kabi diagnostik metodlardan kompleks foydalaniladi. Tadqiqotning istiqbolli yo‘nalishi — ishlab chiqilgan mezon va ko‘rsatkichlarni tajriba-sinovdan o‘tkazish hamda ularning asosida kompetentlikni baholovchi yaxlit diagnostik vositani yaratishdan iborat.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi PF-6079-son “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni. – Toshkent, 2020.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmoni. – Toshkent, 2019.
3. Muslimov N.A. Kasb ta’limi o‘qituvchisini kasbiy shakllantirishning nazariy-metodik asoslari. – Toshkent: Fan, 2007.
4. Muslimov N.A., Usmonboyeva M.H., Sayfurov D.M., To‘rayev A.B. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari. – Toshkent, 2015.
5. Begimqulov U.Sh. Pedagogik ta’lim jarayonlarini axborotlashtirishni tashkil etish va boshqarish nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent, 2007.
6. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardayev A. Ta’limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Iste’dod, 2008.
7. Redecker C. European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017.